

Elżbieta Aleksiejuk

**REKONSTRUKCJA PERSONALISTYCZNEJ KONCEPCJI
WYCHOWANIA W UJĘCIU
WASILIJA W. ZIEŃKOWSKIEGO (1881-1962)**

Promotor: dr hab. Renata Nowakowska-Siuta, prof. ChAT

STRESZCZENIE

Wasilij Wasiljewicz Zieńkowski (1881–1962) to jeden z czołowych rosyjskich pedagogów pierwszej połowy XX wieku. Jego dorobek z zakresu pedagogiki należy uznać za znaczący. Obejmuje on kilka pozycji książkowych i kilkadziesiąt artykułów. Wiele rozważań na temat teorii i praktyki wychowania, związanej z dziećmi i młodzieżą, można odnaleźć w jego publikacjach z zakresu teologii, kulturologii i filozofii, ale przede wszystkim psychologii, ponieważ swoją karierę naukową Zieńkowski rozpoczął właśnie jako psycholog. Obfitym źródłem wiedzy na temat zapatrywań pedagogicznych uczonego są jego wspomnienia, szczególnie z okresu działalności w młodzieżowym ruchu studenckim, obejmujące lata od udania się na emigrację, czyli od roku 1920 do roku 1952.

Pomimo bogatego dorobku naukowego postać i poglądy Wasilija Zieńkowskiego jako pedagoga nie są znane szerokiemu gronu odbiorców, włączając w to specjalistów i badaczy obszaru nauk pedagogicznych. Jest on zdecydowanie bardziej znany jako teolog i historyk filozofii, a także psycholog. Dwa monumentalne dzieła jego autorstwa – *Historia filozofii rosyjskiej* i *Podstawy filozofii chrześcijańskiej* – należą do kanonu lektur obowiązkowych każdego badacza, zajmującego się rosyjską myślą filozoficzną i filozoficzno-religijną. W Polsce, w słownikach filozofii, a także podręcznikach i opracowaniach z zakresu historii filozofii rosyjskiej, poglądy Zieńkowskiego można najczęściej odnaleźć w rozdziałach poświęconych filozofii religijnej. Zieńkowski jest także znany historykom myśli psychologicznej. Jego książka zatytułowana *Psychologia dzieciństwa* w tłumaczeniu Piotra Macewicza, została wydana we Lwowie w 1929 roku. Niestety jak dotąd jest to jedyne dzieło Zieńkowskiego przetłumaczone na język polski.

Z powyższego wynika, że w polskim piśmiennictwie naukowym istnieje dość poważna luka w badaniach twórczej spuścizny tej wybitnej postaci. W szczególności dotyczy to nauk pedagogicznych. Tematem dysertacji jest jego **personalistyczna koncepcja wychowania**, a w sensie szczegółowym jej **rekonstrukcja**, ponieważ Zieńkowski nigdy nie zebrał swoich poglądów pedagogicznych w jeden koherentny system, a nawet był temu przeciwny. Jest jednak faktem, że uznaje się go za twórcę oryginalnej koncepcji pedagogicznej, która kładzie nacisk na wychowanie personalistyczne z perspektywy antropologii prawosławnej.

Główny cel naukowy rozprawy doktorskiej jest tożsamy z jej tematem, który brzmi: **Rekonstrukcja personalistycznej koncepcji wychowania w ujęciu Wasilija W. Zieńkowskiego (1881-1962)**. Urzeczywistnienie głównego celu naukowego dysertacji zakłada realizację następujących celów szczegółowych:

- deskrypcję i analizę dorobku twórczego Wasilija Zieńkowskiego w obszarze nauk pedagogicznych;
- deskrypcję i analizę dorobku twórczego Wasilija Zieńkowskiego z dziedziny psychologii, teologii, filozofii i kulturologii pod kątem obecności w nim problematyki pedagogicznej;
- charakterystykę znaczenia nurtów psychologicznych i pedagogicznych przełomu XIX i XX wieku dla rozwoju koncepcji pedagogicznej Zieńkowskiego;
- określenie podstaw metodologicznych koncepcji pedagogicznej Zieńkowskiego;
- opis i wyjaśnienie głównych idei personalizmu pedagogicznego w ujęciu Wasilija Zieńkowskiego;
- analizę przyczyn krytycznego stosunku Zieńkowskiego pedagogiki naturalistycznej i charakterystycznej dla niej antropologii;
- analizę problematyki rozwoju świadomości moralnej dziecka w świetle pedagogicznego personalizmu Zieńkowskiego.

Główny problem badawczy został określony w pytaniu: na ile personalistyczna koncepcja wychowania w ujęciu Wasilija Zieńkowskiego wpisuje się w rosyjskie koncepcje filozoficzno-pedagogiczne XIX wieku i gdzie należy upatrywać jej oryginalnego w stosunku do tych koncepcji ujmowania wychowania człowieka?

Problemy szczegółowe wyrażają pytania:

- W jaki sposób koncepcja personalizmu w ujęciu Zieńkowskiego wyrasta z jego życiowych doświadczeń, a w jakim stopniu determinują tę koncepcję poglądy teologiczne?
- Jakie wyznaczniki koncepcji wychowania uznać można za najistotniejsze dla oryginalnego ujęcia personalizmu prezentowanego w dziełach Wasilija Zieńkowskiego?

Koncepcja pedagogiczna stworzona przez Wasilija Zieńkowskiego bez wątpienia należy do bardziej znaczących osiągnięć rosyjskiej myśli pedagogicznej pierwszej połowy XX wieku. Ma ona charakter interdyscyplinary. Jej podstawą są wschodniochrześcijańska antropologia i koncepcja wolności człowieka jako daru Bożego oraz ściśle z nimi związana aksjologia. Skupienie uwagi na wychowaniu człowieka do bycia osobą i jego wychowaniu ku wolności, a następnie wychowaniu do prawdy i dobra, to zasadnicze filary personalistycznej koncepcji pedagogicznej w ujęciu Wasilija Zieńkowskiego. To, co zwraca uwagę w jego koncepcji to także sposób połączenia zagadnień pedagogiki i psychologii oraz zastosowany w niej aparat metodologiczny. W jego rozważaniach na temat atrybutów „duszy dziecięcej” dają o sobie znać jego inklinacje do psychologii i pedagogiki eksperymentalnej, w której tkwią korzenie jego zainteresowań naukowych. Zieńkowski nigdy nie przekonał się jednak do popularnej na przełomie XIX i XX wieku pedagogiki nowego wychowania, która w Rosji była określana mianem „swobodnego wychowania”. Z dystansem odnosił się zarówno do idealizmu, jak i naturalizmu w pedagogice. Zdecydowanie można go natomiast określić mianem reprezentanta chrześcijańskiego realizmu pedagogicznego.

Istotą wychowania personalistycznego w ujęciu Wasilija Zieńkowskiego jest zakorzenienie celów oddziaływań pedagogicznych w koncepcji człowieka pojmowanego jako osoby stworzonej na „obraz i podobieństwo Boże” (Rdz 1, 26) i powołanej do rozwijania „daru wolności”, ukierunkowanej na osiągnięcie celu ostatecznego – przebóstwienia (gr. *theosis*). Personalistyczna pedagogika Zieńkowskiego stanowi więc przykład refleksji naukowej nad rzeczywistością wychowania (w teorii i praktyce), uwzględniającej dane płynące z nauki Pisma Świętego i tradycji teologicznej Kościoła prawosławnego. Uprawiana przez niego pedagogika wywodzi zatem, siłą rzeczy, swoją specyfikę i odrębność z charakterystycznych dla prawosławia przesłanek światopoglądowych, filozoficznych, teologicznych i religijnych. Mieści się zatem w paradygmacie pedagogiki wschodniochrześcijańskiej, która znajdując się pod wpływem i w duchowym klimacie wiary, uznaje Objawienie i Tradycję Kościoła jako tzw.

„kryterium negatywne”, tzn. poddające krytyce wypracowane przez pedagogikę koncepcje, zwłaszcza w kwestiach stwierdzeń antropologicznych i aksjologicznych.

Pedagogiczna refleksja na temat wychowania w ujęciu Wasilija Zieńkowskiego jest oparta na dwóch głównych filarach:

- Prawosławnej antropologii „obrazu i podobieństwa człowieka do Boga”, gdzie ukryta jest prawda o człowieku jako osobie;
- koncepcji wolności osoby ludzkiej jako „daru Bożego”.

Według Zieńkowskiego, co zostanie ukazane w dalszych częściach rozprawy, w pojęciu „osoba”, w znaczeniu *hypostasis* i *prosopon*, jaki nadaje mu prawosławna antropologia, ukryta jest prawda o jej relacyjności. Relacyjność i dialogiczność ukazują istotny wymiar bycia osobą poprzez skierowanie „ku” drugiej osobie, co jest warunkiem budowania więzi społecznych. Wychodząc z rozumienia człowieka jako osoby, a nie tylko jednostki, co jest charakterystyczne dla antropologii redukcjonistycznych, Zieńkowski kładzie nacisk na wolność i godność osoby ludzkiej, czyli kategorii bez których nie sposób sobie wyobrazić jego procesu wychowania i edukacji. Według niego wolność nie sprowadza się jedynie do możliwości wyboru i jego urzeczywistnienia, lecz jest dookreśleniem osoby niejako od wewnątrz, jej mocą twórczą, siłą napędową wszelkiego działania. Wolność jest zatem zasadą człowieczego ducha, koniecznym warunkiem poznania, kreatywną siłą oraz fundamentem autentycznego obcowania ludzkich bytów. Dlatego, stwierdza Zieńkowski, niezbędne jest wychowanie ku wolności i rozwijanie daru wolności. Realizacja tego zadania, w powiązaniu z wychowaniem do bycia osobą, stanowi najważniejszy cel pedagogiki.

Trzecim wyznacznikiem pedagogiki personalistycznej w ujęciu Zieńkowskiego, ściśle powiązany z wychowaniem do bycia osobą i wychowaniem ku wolności, jest wychowanie moralne. Wzbudzanie i kształtowanie wartości odbywa się przede wszystkim poprzez wychowanie do bycia osobą i wychowanie ku wolności. W toku tego procesu dziecko doświadcza, poznaje i dochodzi do akceptacji wartości, których absolutnym źródłem jest sam Bóg. Zieńkowski bardzo dużo uwagi poświęca zagadnieniu rozwoju świadomości moralnej dziecka. Jego zdaniem znajomość poszczególnych etapów jej rozwoju ma kluczowe znaczenie w jego wychowaniu moralnym. Wypracowanie i ukształtowanie właściwej i trwałej hierarchii wartości jest czynnikiem niezbędnym do świadomego życia i podejmowania odpowiedzialnych decyzji, dokonywania wyborów oraz przejawiania określonych zachowań.

W przekonaniu autorki, personalistyczna koncepcja wychowania w ujęciu Wasilija Zieńkowskiego zasługuje na uwagę nie tylko dlatego, że jest ona w Polsce mało znana. Jej zaletą jest fakt, że opiera się na gruntownej wiedzy empirycznej z zakresu psychologii i pedagogiki. Nade wszystko jednak bazuje na bogatym doświadczeniu Zieńkowskiego, którego nie nabył w zaciszu gabinetu i laboratorium, lecz w praktycznej pomocy dzieciom i pracy z młodzieżą. Zdaniem autorki koncepcja wychowania autorstwa tego znakomitego rosyjskiego pedagoga może okazać się niezwykle inspirująca w zakresie projektowania konkretnych strategii oddziaływań pedagogicznych, zarówno w teorii, jak i praktyce. Nie bez znaczenia jest oczywiście także fakt, że problematyka pracy wychodzi naprzeciw zainteresowaniom naukowo-badawczym autorki, które koncentrują się na pedagogice przedszkolnej i wczesnoszkolnej.